

Aydınlanma, modernleşme ve gericilik bağlamında küçülme üzerine

Aydınlanma öncesi dünyasının doğa ve insan ilişkilerinden öğrenecek ve yararlanacak bir şeyler bulmak olası mıdır? Pandeminin 'küçülttüğü' hayatlarımızı daha az mal, hizmet ve konforla sürdürebilir miyiz?

Akın Atauz

13/06/2020

Önceki haftalarda [başladığımız](#) “küçülme” kavramına ve **Serge Latouche**’un düşüncelerine, koronavirüs pandemisi günlerinde ortaya çıkan durum ve pandemi sonrasının “normali” arayışı penceresinden bakmayı sürdüreceğiz olursak, biraz daha fazla tartışmaya gerek olan konulardan biri de “üretimde ve tüketimde sayısal veriler bazında küçülme, teknolojinin ilerleyiş hızında veya bilimsel buluşların her tür teknolojiye (özellikle savaş veya savunma teknolojileri ve doğayı geri dönülmeyebilecek düzeyde bozan ve kirlüten teknolojilerde) dönüştürülmesi hızında, küçülme söz konusu olabilir mi?” sorusu olacaktır.

Bu soru küçülmenin doğrudan bir geriye gidiş, yoksullaşma/ gerileme veya daha açık söyleyecek olursak, gericilik düşüncesi ve projesi olup-olmadığı sorusuna bağlanmaktadır

Soru: Küçülme projesinin aydınlanma geleneğine uygun olduğu söylenebilir mi?

Soru: Bu projenin modernleşme projesi içinde yer aldığı söylenebilir mi?

Yoksa bu küçülme projesi, bütünüyle bir gericilik projesi midir?

Bu sorulara yanıt vermeden önce belki biraz da aydınlanma ve modern öncesi, (bu dönemi geleneksel ya da en gelişmiş haliyle klasik dönem diye de adlandırabiliriz) bütün

özellikleriyle geri ve gerici bir dünya tanımı mıdır, ona bakmalıyız. Aydınlanma öncesi dünyasının doğa ve insan ilişkilerinden öğrenecek ve yararlanacak bir şeyler bulmak olası mıdır? (Ya da geleneksel yaşama, kıra ve kente veya kullanılan teknolojiye ve bu teknolojiyle yeryüzünün ekolojisi arasındaki ilişkiye bazı açılardan pozitif olarak bakmaya çalışmak gericilik midir?)

Salgından sonra küçülmeyi düşünmek

Bütün bu sorular, elbette kısa bir yazıda yanıtlanmak ve tartışmayı sonlandırmak amacıyla yazılmadı. Ancak bu tür soruları ve anlamları üzerindeki irdellemeleri, koronavirüsün kendiliğinden küçülttüğü, üretim-tüketim-istihdam ve özetle ekonomi, daralttığı uzam ve gündelik yaşam alışkanlıkları, bekli bazılarımıza yeniden hatırlattığı toplumsal iş bölümü ve kendine ait zamanı değerlendirme biçimleri vb. bakımından neden yapmayalım? Küçülme kavramını; daha az mal ve hizmetle, daha az konforla yetinen bir deneyimden yeni çıkarken bir başka açıdan yorumlamak mümkün olabilir mi?

Belki de bu tür soruları sormak bütünüyle saçma ve pandemiden çıkış duygusu güçlendikçe dünya sanki hiçbir şey olmamış gibi pandemi öncesinde geri dönecek, eskiden yaşadığımız gibi yaşamaya devam edeceğiz. Bununla birlikte düşüncemizin bir ucunda da, doğal kaynakların bazılarının tükenmekte olduğu, endüstriyel ve tarımsal üretim teknolojilerinin yarattığı kirlenmelerin giderek ivmelendiği ve dünyanın taşıyabileceği kapasiteyi aştığı ve bazılarında da aşmak üzere olduğu, birçok canlı türünün tükendiği ve gelişmiş teknoloji ürünlerini kullanarak yapılan tüketimlerin ve savaşların giderek bizi daha sağlıksız ve yeni afetlere açık bir duruma getirmekte olduğunu vb. bilgisine de sahibiz.

Evet, pandemi sonrasında yaşam biçimlerimiz, tüketimimiz, uluslararası ilişkilerimiz vb. hemen değişmeyecek olsa bile ne kadar daha böyle sürecek ve nereye kadar sürecek? Yeni yıldızlar ve gezegenler, uzayda yaşanabilir yeni yerler ve madenler/ enerji kaynakları bulunana kadar mı? Yoksa çok daha yakın bir gelecekte nüfusun artışı, kitlesel üretim ve savaş- ölüm teknolojilerinin birbirini dengelediği aşamaya kadar mı? Uzlaşarak sorun çözme becerisinin azalması/ politikada gerginlikler, popülist kitlelerin seçtiği psikopat

yöneticiler, despotizm ve tiranlık, artan ekolojik felaketler vb. nedenleriyle, zaten bir distopyaya dönüşecek bir yeryüzünün sunabileceği olanakların çok az olacağı dönemde mi?

*

Bu noktada belki, yukarıda soruna sorular dönmek ve yeniden onlara yanıt aramak, daha iyi olacak? [Bu arada, Latouche'nin küçülme üzerine yazılmış kitabının adının, "**Kanaatkar Bolluk Toplumuna Doğru**" olduğunu da anımsamalıyız.]

Aydınlanmanın 'kirli' yüzü

Aydınlanma ve büyüme-küçülme sorunsalı: Aydınlanma, kuşkusuz insanlık için büyük ve hızlı ve devrimci ve heyecan verici dönüşümler ve ilerlemeler çağı olarak görülmeli ve "ilerleme" sürekli olarak geleceğe, yeni ve özgür bir düşünceyle üretilmiş olana, geçmişin değerlerinden bağımsızlığa ve kalıplaşmaktan kurtulmaya yönelik bir çağ olarak nitelenmeli. Avrupa insanı için çok atılcı ve çok yaratıcı, cesur bir çağdır. Ama bireyin ve toplumun, belki daha kişilikli ve özgür, ama aynı zamanda daha bencil ve kendini beğenmiş/ narsistik aşamasının doğuşudur.

Avrupalı daha güzele, daha rafine olana, daha konforlu ve daha kolay yaşayabilmenin kolaylaştırıcılarına doğru hızla ilerlemiş, bütün dünyaya yayılmış ve çabucak yayıldığı coğrafyayı sömürgeleştirmiş ve köleleştirmiş, onları kendi üretim sistemi için daha verimli hale getirmiş, onların o güne kadar kullanmadıkları veya çok az kullandıkları kaynaklarını, kendisi için kullanmaya başlamış, zenginleşmiş ve bilimsel bilgiyi sistemleştirmiştir. Sadece dünyanın diğer insanlarına değil, doğaya da daha çok egemen olmak için sürekli olarak teknoloji geliştirmiştir.

Ancak aydınlanma döneminde, bilimsel ve teknolojik buluşlar ve devamında gelen, acımasız bir rekabete dayanan kapitalist gelişme ve savaşlar-yıkımlar, insanlığın beyaz Avrupalılar dışında kalan kesimleri ve eski uygarlıklar, yerel kültürleri bakımından giderek ivmelenen oranda, tam bir felakete dönüşmüştür.

Aydınlanmış Avrupa'nın en batısındaki modern kentlere (bugünlerde baş aşağı edilerek, köprüden ırmağa atılan) köle tüccarlarının heykeli dikilirken, geleneksel **Afrika**'nın köylüleri, limanlardaki köle gemilerine dolduruluyordu. Ancak unutmamalıyız ki batının özel sermayenin birikimi öncülüğünde aydınlanması ve refahı, bilimsel ve teknolojik gelişiminin inanılmaz bir hızla ivmelenmesi, dünyanın bütün ötekilerinin, tarihi yazılmamış acıları ve yıkımı üzerine kuruldu.

Asıl büyük felaket, kapitalizm ve üretim-ulaşım- iletişim teknolojileri, altyapıları geliştikçe, kaynaklar-ormanlar israf edilip ve tükendikçe, doğanın kirlenmesi, savaşlar (belki artık, Afganistan-Irak-Suriye-Yemen-Libya vb. gibi yerlerde, batı kapitalizmi eliyle başlatılmış iç-savaşlar demeliyiz) -madenler ve altyapının yeryüzünün özgün ve doğal dokusunu geri dönülemeyecek düzeyde parçalayıp-bozup-kirletmesi artıkça ortaya çıktı.

Aslında hepimiz, kendimizi aydınlanmanın çocukları olarak görüyoruz. Ama aydınlanma projesinin, burada iki paragrafta açıklanamayacak kadar büyük bir tahrip gücü olarak da düşünülmesi gerekir. Aydınlanmanın, daha çok batılı toplumları bakımından dünyaya ve dünyanın öteki insanların yaşamlarına ve ekonomilerine egemenleşmesi, kapitalizmin gelişmesiyle dünyayı sömürgeleştirilmesi ve veya öteki coğrafyalarda yaşayan insanları köleleştirilmesi veya batılı anlamdaki bir yaşayışa uyarlaması, refahı ve konforları için doğanın ve insanın, belirli bir bilimsel sistematığe göre sömürülmesi anlamına geldiği de düşünülmelidir.

Batı için aydınlanma, arkasından gelen bilim ve teknoloji ve üretim ve verimlilik artışı, ekonomik patlama, refah ve daha rahat ve zengin bir yaşam, daha gelişmiş kentler, sanat ve kültür alanında, gerçekten kökten yenileniş- incelme ve rafinasyon anlamına gelmekle birlikte, bunun dünya için aynı anlama geldiğini söyleyemeyiz.

‘Modern’ öncesi ilkel olmak zorunda değil

Modern kavramı için de benzer bir tartışma geliştirilebilir: Gerçi “modernite”/ “modernleşme” kavramları, aydınlanma kavramının sadece daha çağdaş bir uzantısı gibi algılansa da modernliğin, belki de modernleşme kavramına çok sıkı bir biçimde bağlandığı, daha politik olduğu ve uygulamada ve gündelik yaşamda daha güçlü algılandığı, her şeyden önemlisi, aydınlanma ile elde edilen kazanımları hızlandırmak ve yaygınlaştırmak üzere uygulanabilecek bir programı çağrıştırdığı için aydınlanma fikrine göre bazı farklar taşıdığı söylenebilir.

Modern öncesi ise, teknolojisi ve enerjisiyle, altyapısı ve konforları bakımından azla yetinilen, daha basit ve ayrıntılandırılmamış bir iş bölümüne göre çalışılan bir aşamadır. Ancak, bu aşamada yaşayan insanlar, neye göre ve ne kadar geriydiler?

Bugün her tarafı aydınlatılmamış ve ısıtılmamış ya da soğutulmamış (iklimlendirilmemiş) bir mekanda yaşamak, bize oldukça zor geliyor olabilir. Ya da ilkel bir tarımla ve yoğun emekle üretilmiş, kaba ve raf standardına göre etiketlenmemiş bir tarımsal ürünün tüketimi veya anında haberleşmemek, bir yerden bir yere gitmek için motor ya da makine gücünden yararlanılmamış yolculuklar, bugün için kabus gibi olabilir.

Bununla birlikte küçülme kavramlarını gözden geçirirken, mağara yaşamına veya muma ve su değirmenlerine, kağına dönmekten başka birçok ara aşama üzerinde düşünebiliriz belki? Genellikle kitle taşımacılığının ya da bisiklet ve yayalığın söz konusu olduğu bir yerleşim/kent çok mu ilkel olur? Daha az ısınmak ve havalandırmak, çarşayı gezerken bazen üşümek/terlemek, rüzgarla-yağmurla-gün ışığıyla ve gerçek bir hava ile karşılaşmak çok zor mudur? Egzotik meyveleri yemesek ama endüstriyel olmayan bir kayısının veya elmanın 40 yerel çeşidi olsa pazarda?

Gördüğünüz gibi sorular gittikçe basitleşmeye ve ilkelleşmeye başladı: Ama pandemi sonrasında, sadece “eski normale dönmek” yerine keşfedilmiş bir “gerekli olanı kendi eliyle/aklıyla yapmak” ve tanımlanmış” iş bölümünün sınırlarını zorlamak” ya da daha az konforla yetinmek veya para karşılığı “piyasadan temin/tedarik” edilen mal ve hizmetlerin bazılarına dayanışmalar ve toplumun/ insanın doğal içgüdülerine göre kurulan arkadaşlıklar ve yardımlaşmaları vb. üzerinden erişsek? Yeniden düşünürken gereksiz olanları eleyerek biraz küçültülmüş bir tüketim ve biraz genişletilmiş, gerekli olanı kendi emeğiyle (ve daha basit bir teknolojiyle) üretmeye uğraşmak filan... Unutmamalıyız ki piyasadan alınan her mal veya hizmet, bu üretim sistemine verilmiş bireysel bir oy gibidir. “İmkansız” olsa da daha sade ve küçük ama kendi iç dengeleriyle kararınca ve sağlıklı bir bolluk arayışı, saçma mı? Tartışılması/konuşulması gereken çok şey var. Biliyorum.

aatauz@yahoo.com

Akın Atauz